

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΕ'.

Συνδρομή ἑτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶναι ἑτησίαι. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδὸς Σταδίου 32.

26 Ἰουνίου 1888

ΖΩΓΡΑΦΕΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Εὐριπίδου Δράματα, ἐξ ἑρμηνείας καὶ ἀναγνώσεως Δ. Ν. Βερναδάκη. Τόμος Α', Φοίνισσαι. Ἀθήνησι, 1888. (Προλεγόμενα σ. ιγ'—ρλβ', κείμενον, σημειώσεις, πίνακες 36=60).

Ἄργα μὲν ἤρχισαν, ἀλλ' ὅμως ἤρχισαν εὐτυχῶς νὰ ἐκδίδωνται οἱ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ζωγράφειον ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην, ἣτις ὀφείλεται εἰς τὸν ἀκάματον ζῆλον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, καὶ μάλιστα τοῦ Προέδρου αὐτοῦ κ. Η. Βασιάδου, καὶ εἰς τὴν γενναίαν χορηγίαν τοῦ φιλοτίμου ὁμογενοῦς Χρ. Ζωγράφου. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Δ. Σεμιτέλου ἐξεδόθη πρὸ ὀλίγου ὁ δεύτερος αὐτῆς τόμος, περιλαμβάνων τὰς Φοίνισσας τοῦ Εὐριπίδου μετὰ κριτικῶν καὶ ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων τοῦ κ. Δ. Ν. Βερναρδάκη. Διελθόντες τὴν ὀγκώδη ταύτην ἔκδοσιν τῶν Φοίνισσῶν, θέλομεν ἐκφράσῃ ὅσον ἔνεστιν ἀπαθῶς καὶ εἰλικρινῶς τὴν ἡμετέραν περὶ αὐτῆς γνώμην, ἐλπίζοντες ὅτι θέλομεν βοηθήσῃ τὸ τῶν λογίων κοινὸν εἰς τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ βιβλίου κρίσιν, ἀφ' ἧς ἐδύνατο νὰ τὸ ἀποτρέψῃ ἢ ἐξ ἐνέδρας κριτικῆ, ἣτις ἀπὸ τίνος χρόνου, ἐκ παραλλήλου βαδίζουσα πρὸς τὸν πολιτικὸν φατριασμόν, τοσοῦτον ἀσχημονεῖ, ὥστε πᾶς ἀπαθῆς καὶ ἀφατριαστος ἀναγνώστης ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν βιβλιοκρισιῶν, ἐκ τῶν προτέρων πεπεισμένος, ὅτι μέλλει ἢ λίβελλον ἢ ἀναγνώσῃ ἀπρεπέστατον ἢ ἐγκώμιον ἀηδέστερον τῶν ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει σοφιστικῶν ἐπιδείξεων, γεγραμμένον πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως.

Ἐξετάζων ἐν τοῖς Προλεγόμενοις ὁ κ. Βερναρδάκης τὸν βίον τοῦ Εὐριπίδου, ἀπορρίπτει καὶ αὐτὸς μετ' ἄλλων νεωτέρων κριτικῶν ὅσα περὶ τῶν γονέων καὶ τῆς εὐτελείας αὐτῶν, τῆς παιδείας καὶ μαθητείας τοῦ ποιητοῦ, τοῦ οἰ-

κογενειακοῦ βίου καὶ τῶν δύο του γυναικῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ψευδῶς παρεδόθησαν καὶ ἐν ταῖς προτασσομέναις παλαιαῖς βιογραφίαις φέρονται, πειθόμενος εἰς ἄλλας ἀληθετέρας μαρτυρίας καὶ πιθανωτέρας γνώμας. Ἰδίως δὲ καὶ πρωτοτύπως πραγματεύεται τὰ περὶ τῆς μισογυνίας τοῦ ποιητοῦ. Θεωρῶν ὡς ἀναμφισβήτητον τὴν παρὰ τοῖς συγχρόνοις ὑπαρξίν τῆς τοιαύτης περὶ αὐτοῦ φήμης, δὲν παραδέχεται οὔτε τὸ πρᾶγμα ὡς ἀληθές οὔτε τὴν φερομένην ὡς αἰτίαν τοῦ κατὰ τῶν γυναικῶν μίσους οικογενειακῆν ἀτυχίαν· ἀλλ' ἀποδίδων τὰ τοιαῦτα εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ συκοφάντας καὶ τοὺς σκανδαλοθήρας, ἀσπάζεται μὲν τὴν γνώμην τῶν φρονούντων ὅτι αἰτία τῆς φήμης ταύτης ὑπῆρξεν ἡ περὶ τὰς γυναῖκας δραματουργικὴ μεταρρυθμισίς τοῦ Εὐριπίδου, καθ' ἣν αἱ ἡρώιδες του εἶνε ὄχι αἱ ἰδανικαὶ ἐκείναι γυναῖκες τῶν ἐπικῶν καὶ παλαιότερων δραματικῶν ποιητῶν, ἀλλὰ τύποι γυναικῆοι ἀληθεῖς καὶ ἐκ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου εἰλημμένοι, γυναῖκες φέρουσαι καὶ πολλὰς ἀρετάς, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς κακίας, μάλιστα δὲ τὰς ἐκ τοῦ σφοδροῦ ἐρωτικοῦ πάθους καταδεικνύει δὲ ὅτι ἡ μεταρρυθμισίς αὕτη ἐκίνησε φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν κριτικὴν γλῶσσαν τῶν συντηρητικῶν ἀνθρώπων, ἐξ ἧς προέκυψεν ἡ ψευδὴς φήμη ὅτι ὁ Εὐριπίδης ὑπῆρξε διὰ λόγους οικογενειακοῦς μισογύνης, ὅπως προέκυψεν ἐπίσης ψευδὴς φήμη καὶ περὶ τοῦ Βύρωνος, ὅτι δῆθεν ἐδολοφόνησεν ἐν Φλωρεντίᾳ τὸν σύζυγον κυρίας, ἣν ἠγάπα, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ἐλέγχων τῆς συνειδήσεώς του ἀντλῶν ἀπεικόνισε τοσοῦτον φυσικῶς καὶ ἀληθῶς τὸν *Marφρόδο*. Ὁ κ. Βερναρδάκης ὀρθότατα κρίνων ἀνευρίσκει ὡς ἀληθῆ πηγὴν τῆς περὶ τὰς γυναῖκας ταύτης μεταρρυθμίσεως τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ καὶ οὐδὲν ἄλλο· καὶ ὡς πρὸς τοῦτο εὐστόχως παραλληλίζει τὸν Ἕλληνα καὶ Βρεττανὸν ποιητὴν.

Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον καὶ καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν πρωτότυπον μέρος τῶν Προλεγόμενων του εἶνε τὸ περὶ τῆς ἀξίας τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου. Ὁ κ. Βερναρδάκης ἔχει παλαιάν, ὡς λέγει, πεποίθησιν περὶ τούτου, ὅτι ὁ Εὐριπίδης εἶνε ὁ κράτιστος τῶν ἀρχαίων δρα-

ματικῶν. Γνωρίζων δὲ ὅτι αὕτη ἢ πεποιθήσις του εἶνε κατὰ πολλὰ ἐναντία τῆς γνώμης τῶν νεωτέρων κριτικῶν, οὔτινες πάντες ἀνακηρύττουσι τὸν Σοφοκλέα ὡς κανόνα τέλειον τῆς παλαιᾶς τραγωδίας, εἰς ἀπόδειξιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ δογμάτων ἀναγκάζεται νὰ παραβάλη τὸν Εὐριπίδην πρὸς τοὺς παλαιότερους δραματοποιούς. Ἀφ' οὗ δὲ χαρακτηρίση τούτους ἐν συντομίᾳ μὲν, ἀλλὰ πολὺ σαφῶς καὶ ὠρισμένως, οὐχὶ διὰ φράσεων κενῶν, ἀλλὰ διὰ κρίσεων ἀναμφισβητήτων, ἐξαγομένων οὐχὶ ἐκ θεωριῶν νεωτέρων ἢ ἐξ ἀτομικοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος, ἀλλ' ἐξ ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἐκ τοῦ ὄρισμῳ τῆς τραγωδίας τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους δοθέντος, ὃν καὶ μόνον θεωρεῖ ἄριστον τοῦ πράγματος κριτὴν, μεταβαίνει εἰς τὴν περὶ τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ Εὐριπίδου κρίσιν· ἀλλὰ πρὸ τούτου νομίζει ἀναγκαῖον νὰ ἐνδιατρίψῃ ὀλίγον εἰς τὴν ἀναλυσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ κατ' Ἀριστοτέλην ὄρισμῳ τῆς τραγωδίας. Καὶ τοῦτο εἶνε τὸ ὠραιότατον καὶ κριτικώτατον μέρος τῶν Προλεγομένων του (σ. λγ' νε'). διότι λύει καὶ λύει εὐστοχώτατα ζήτημα σπουδαιότατον τὸ περὶ τῆς τραγικῆς καθάρσεως, ὅπερ ἤδη μὲν ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐκινήθη, ἐπὶ αἰῶνα δὲ ὀλόκληρον συζητήθη, πολλὰς δὲ καὶ ποικίλας ἔλαβε λύσεις, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐπαρκῆ. Ὁ λόγος τῆς τοσαύτης περὶ τοῦ ζητήματος πλάνης εἶνε ὅτι οἱ κινήσαντες αὐτὸ ὑπῆρξαν ἄνδρες ἄλλως μὲν σπουδαῖοι, ἀλλ' ὡς ἀλλογενεῖς περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀριστοτελικῶν κειμένου ὀλιγώτερον ἐντριβεῖς. Τούτου δ' ἕνεκα παρερμηνεύσαντες γραμματικῶς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ὄρισμῳ τοῦ Ἀριστοτέλους, περιέπεσαν ἔπειτα καὶ εἰς λογικὰς ἀτοπίας. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ ζητήματος· διότι τοῦτο ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῆς παρούσης κρίσεως· ἀλλὰ παραπέμποντες εἰς τὰς σημειωθείσας σελίδας τὸν βουλόμενον μὴ μόνον ἀδιστακτικῶς νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐντυφῆσῃ εἰς ἐρμηνευτικὴν καὶ κριτικὴν δεινότητα, συνοψίζομεν ὅσον τὸ δυνατόν διὰ βραχυτάτων τὴν γνώμην τοῦ κ. Β. περὶ τῆς τραγικῆς καθάρσεως. Τὸ περὶ ταύτης μέρος τοῦ ὄρισμῳ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει ὡς ἐξῆς: («Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας . . .) δι' ἑλέου καὶ φόβου περαιρουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων καθάρσιν.» Τοῦτο σημαίνει κατὰ τινες μὲν ὅτι ἡ τραγωδία καθαίρει διὰ τοῦ φόβου καὶ ἑλέου τὸν φόβον καὶ ἑλεον, διεγείρουσα πολλάκις ἐν ἡμῖν τὰ δύο ταῦτα αἰσθήματα, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐξασθενίζει καὶ μετριάζει αὐτά· κατ' ἄλλους δὲ ὅτι ἡ τραγωδία καθαίρει διὰ τοῦ φόβου καὶ

ἑλέου ἅπαντα τὰ ἐν ἡμῖν πάθη· κατ' ἄλλους ὅτι διεγείρει ἐν ἡμῖν φόβον καὶ ἑλεον ἥττον τοῦ πραγματικοῦ ὀδυνηρῶν καὶ διὰ τοῦτο καθαρῶτερον· κατ' ἄλλους ὅτι μεταποιεῖ ἐν ἡμῖν τὸν φόβον καὶ ἑλεον διὰ τῆς ἰδέας τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, μεταβάλλουσα τὸν μὲν φόβον εἰς φόβον θεοῦ, τὸν δὲ ἑλεον εἰς φιλάνθρωπιαν. Ἀλλὰ πάσας ταύτας τὰς ἐρμηνείας κατέβαλεν ἄλλη τις νεώτερα, ἣτις καὶ ἐπεκράτησεν, ἡ τοῦ Βέρναυς, καθ' ἣν ἡ τραγωδία διὰ τοῦ ἑλέου καὶ φόβου καθαίρει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν παθῶν, ὅπως ἐν τῇ ἰατρικῇ θεραπείᾳ τὸ καθάρσιον ἀνακουφίζει διὰ κενώσεων τὸν στόμαχον. «Ἴδου τοῦ ἀπέληξαν τόσαι μελέται καὶ τόσαι ἔρευναι» ἐπιφωνεῖ ὁ κ. Βερναρδάκης. Ἀναίρων δὲ διὰ μακρῶν ὁ ἡμέτερος κριτικὸς τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην, ἐλέγχει ὡς ἡμαρτημένην τὴν γραμματικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀριστοτελικῶν κειμένου, ἣν θεωρεῖ ὡς πηγὴν τῆς ὄλης περὶ τραγικῆς καθάρσεως πλάνης, τῆς μεταξὺ τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἐπικρατούσης. Τὸ «περαίνει» ἐξέλθον κακῶς πάντες οἱ μέχρι τοῦδε ἐρμηνευταὶ ἀντὶ τοῦ ἐνεργεῖ, διαπράττει, ἐν ᾧ ἡ ἀκριβὴς αὐτοῦ σημασία ἢ βεβαιουμένη ὑπὸ πολλῶν χωρίων τοῦ Ἀριστοτέλους εἶνε εἰς πέρας ἀγει, πληροῦ, τελειώνει, τὰ δὲ «παθήματα» δὲν εἶνε τὰ ψυχικὰ ἢ ἠθικὰ πάθη, les passions, die Leidenschaften, ἀλλ' ὅσα πάσχει τις σωματικῶς ἢ ψυχικῶς, ἡγουν τὰ κακὰ τὰ φαρτικά, καθὼς ἐρμηνεύει αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης τὴν λέξιν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀντωνυμίας «τῶν τοιούτων», ὅπως γίνεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἀποδεικνύεται ἐντελῶς ἰσφαλμένη, ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τε τοὺς γλωσσικοὺς καὶ πρὸς τοὺς λογικοὺς κανόνους. Τὸ ὅλον χωρίον ἔχει ταύτην τὴν ἐρμηνείαν: ἡ τραγωδία δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνει (=ἀγει εἰς πέρας) τὴν καθάρσιν τῶν τοιούτων παθημάτων, τῶν ἐλειῶν δηλ. καὶ φοβερῶν, τῶν ἑλέου καὶ φόβου αἰτίων φαρτικῶν κακῶν. Ἀλλὰ τίνα ταῦτα τὰ ἐλεινὰ καὶ φοβερά; Εἶνε τὰ ἐν τῷ μύθῳ περιλαμβανόμενα κακὰ, οἱ θάνατοι καὶ αἰπαντὸς εἶδος περιωδυνία. Ἐκ τῆς νέας ταύτης ἐρμηνείας προκύπτει σαφῆς ἡ γνώμη ὅτι τὰ ἐν τῷ ὄρισμῳ τῆς τραγωδίας παθήματα σημαίνουσι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην οὐχὶ τὰ ἐν τοῖς θεαταῖς ψυχικὰ ἢ ἠθικὰ πάθη, ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ μύθῳ τῆς τραγωδίας ἐγκλήματα ἢ ἁμαρτήματα. Ταῦτα δὲ καθαίρει ἡ τραγωδία κατὰ τὸν ὄρισμόν τοῦ Ἀριστοτέλους δι' ἑλέου καὶ φόβου. Ἡ καθάρσις ἄρα δὲν κείτχι εἰς τὴν ἰατρικὴν σημασίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκευτικὴν, ταυτόσημος οὖσα πρὸς τὸ ἄλλο συνηθέστερον ῥηματικὸν καθαρμός. Ὅπως δηλ. ἐν τῷ ἀρχαίῳ βίῳ ὁ φονεὺς ἤτο ἐναγῆς καὶ ἀπόβλητος τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, πρὶν κα-

θαρῆ κατὰ τὸν τρόπον, οὕτως καὶ τὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ δρῶντα πρόσωπα, ὅσα ὑπέπεσαν εἰς τινὰ ἀμαρτίαν, ἀνάγκη νὰ καθαρῶσι, καὶ ἡ κάθαρσις νὰ γείνη δι' ἐλέου καὶ φόβου, ἧγουν διὰ φθαρτικῶν κακῶν κινούντων ἐν τῇ ψυχῇ τῶν θεωμένων τὸν ἔλεον καὶ φόβον.

Ἡ λύσις αὕτη τοῦ περὶ τραγικῆς καθάρσεως ζητήματος εἶνε πάσης ἀμφιβολίας ἀνεπίδεκτος, τόσον δὲ σαφὴς καὶ ἀπλή, ὅσον καὶ ἡ τοῦ ὠοῦ τοῦ Κολόμβου, ἀλλ' ἡ δόξα αὐτῆς ἀπέκειτο εἰς τὸν ἡμέτερον κριτικόν, ἵνα ἀποδειχθῇ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον πρὸ 20 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν εἴπομεν, ὅτι προκειμένου περὶ ἐρμηνείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων οἱ νεώτεροι Ἕλληνες εἶνε τῶν ἀλλογενῶν ἀρμοδιώτεροι καὶ ἰκανώτεροι, ἐὰν προλαβόντες καλῶς παιδευθῶσι καὶ προσηκόντως καταρτισθῶσι. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν παύομεν παρακινούντες τοὺς νέους ἡμῶν φιλολόγους νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς τὴν λέξι-θηρίαν καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῶν ξηρῶν γραμματικῶν τύπων, ἀλλὰ μελετώντες αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὸν νοῦν αὐτῶν, ἐν τοιαύτῃ δὲ ὁμιλίᾳ ἀκονῶντες τὸ ἑαυτῶν πνεῦμα καὶ μανθάνοντες καὶ τὴν γλῶσσαν ἐκ ζωσῆς πηγῆς, δύνανται ποτε καὶ αὐτοί, ἐὰν ἔχωσι φύσιν δεξιὰν νὰ συντελέσωσιν εἰς ὀρθοτέραν ἐπιστημονικὴν κρίσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας. Ἄλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ κ. Β.

Ἄφ' οὗ ἀνέλυσε λεπτομερέστατα καὶ σαφέστατα τὸν ἐν τῇ ποιητικῇ τοῦ Ἀριστοτέλους ὀρισμὸν τῆς τραγωδίας, ἐξάγει τὸ συμπέρασμα τῆς ἀναλύσεως ταύτης ὡς ἐξῆς (σελ. νε'): «Κατὰ ταῦτα ἔχομεν πρῶτον μὲν ὡς κύρια καὶ θεμελιώδη τῆς τραγωδίας συστατικὰ τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον, ἅτινα συνιστῶσι τὰ παθήματα, ἐξ ὧν συγκροτεῖται ὁ μῦθος, ἡ ψυχὴ τῆς τραγωδίας, δεύτερον δὲ τὰ ἦθη, ἐξ ὧν πηγάζουσι τὰ παθήματα, καὶ τρίτον τὴν λέξιν καὶ τὴν διάνοιαν, ἧτοι τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ρητορικὰ ἐνθυμήματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται μὲν τὰ ἦθη, παρασκευάζονται δὲ καὶ συντελοῦνται τὰ παθήματα.» Συμφώνως δὲ πρὸς τοὺς ὅρους τούτους κρινόμενος ὁ Εὐριπίδης ἀποδεικνύεται ὅτι «πρῶτος καὶ μόνος συναρμόσας τὰ ἦθη καὶ τὰ παθήματα τῶν τραγικῶν αὐτοῦ ἡρώων πρὸς τὸν προερμηνευθέντα διπλοῦν ὄρον τοῦ ἐλέου καὶ τοῦ φόβου, ἀποδεικνύεται ὁ ἄκρος τελειότης τῆς ἀρχαίας τραγωδίας καὶ ὁ ὕπατος τραγικὸς ποιητής, καθ' ἕνα καὶ μόνον ἀπολειπόμενος τοῦ Σοφοκλέους, τῆς ἐν τῇ διατάξει τῶν τοῦ μύθου μερῶν εὐρύθμου ὀλοκληρίας, ἧτοι τῆς δραματικῆς οικονομίας, διότι, εἰ καὶ ἔχομεν δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἄμειπτα, ἐν γένει ὅμως ὁ Σοφοκλῆς ἐν τούτῳ εἶνε ἀπαράμιλλος.»

Ἄλλὰ πρὸς ταύτην τὴν κρίσιν ἀντιμάχονται ὅσα κατὰ τοῦ Εὐριπίδου ἔγραψεν ὁ Γ. Σλέγγελος, ὁ τῶν μὲν ἀρχαίων τὰς δυσμενεῖς γνώμας συγκορυφώσας, τῶν δὲ νεώτερον τὰς κατακρίσεις προπαρασκευάσας, ὁ δεύτερος μετ' Ἀριστοφάνην Εὐριπιδομάστιξ. Ἦτο ἀνάγκη λοιπὸν πάντα τὰ κατὰ τοῦ Εὐριπίδου εἶτε ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους κατηγορηθέντα εἶτε ὑπὸ τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἀυθαιρέτως κατακρίθηντα ἐν πρὸς ἐν ν' ἀναιρεθῶσι· καὶ τῶ ὄντι ἀναιροῦνται καὶ ἀποδεικνύονται ὅτι τὰ μὲν ἐκ μίσους καὶ φθόνου προῆλθον, τὰ δὲ ἐξ ἡμαρτημένης ἀντιλήψεως τῆς ἑλληνικῆς δραματικῆς ποιήσεως, οὐδεμία δὲ τῶν κατηγοριῶν τούτων, ἀπαθῶς ἐξεταζομένη, εἶνε τοιαύτη, ὥστε δικαίως δι' αὐτὴν νὰ κατακρίνηται ὁ Εὐριπίδης εἶτε ὡς δραματικὸς ποιητὴς εἶτε ὡς πολίτης χρηστός. Διότι τὸ μὲν λεγόμενον ὅτι ἐξηυτέλισε τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, ὅτι εἰσήγαγε κακὰς γυναῖκας, πτωχῶς ἐνδεδυμένους τοὺς ἥρωας κ. ἄ. τ. οὐδὲ ὡς ἀποδεικνύει ὅτι ταῦτα ἔγειναν πρὸς ζημίαν τοῦ δράματος, τοῦναντίον μάλιστα εἶνε φανερόν ὅτι διὰ τούτων τῶν καινοτομιῶν προήγαγε μᾶλλον τὴν τραγωδίαν καὶ προσήρμοσεν αὐτὴν περισσότερον πρὸς τοὺς ἀριστοτελικούς κανόνας. Τὸ δὲ ἄλλο, ὅτι ἐδίδασκεν ἐπιορκίαν διὰ τοῦ στίχου

ἡ μὲν γλῶσσ' ὁμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος
καὶ ὅτι ἀναιρεῖται ἡ ὑπαρξίς τοῦ αἰσχροῦ διὰ
τοῦ ἐτέρου στίχου

τί δ' αἰσχρόν, ἦν μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκῆ;

καὶ ὅσα λέγονται περὶ ἀθείας αὐτοῦ, ταῦτα δὲν ἀποδεικνύουσι τὸ θρησκευτικὸν ἢ ἠθικὸν φρόνημα τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ μόνον τῶν προσώπων, εἰς ὧν τὰ στόματα θέτονται ὑπ' αὐτοῦ αἱ τοιούτων νοημάτων ἐκφράσεις. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἐκφορᾷ τῶν τοιούτων ἀποφθεγμάτων εὐκολοῦς εἶνε ἡ σύγχυσις τοῦ ἥρωος τοῦ δράματος καὶ τοῦ ποιητοῦ, διὰ τοῦτο ἠδικήθη ὁ Εὐριπίδης καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ θεατῶν καὶ ὑπὸ τῶν μετέπειτα ἀναγνωστῶν. Τοῦτο δὲ τόσον μᾶλλον ἐγένετο, καθ' ὅσον τὸ ἀληθὲς φρόνημα τοῦ ποιητοῦ τὸ θρησκευτικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ πολιτικὸν δὲν διακρίνεται ἐκ τινος ἐκφράσεως κατὰ τὰς περιστάσεις οὕτως ἢ ἄλλως ἐκφερομένης, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν τῷ δράματι λύσεως τῶν ἀναφανομένων ἠθικῶν ἢ θρησκευτικῶν ζητημάτων ἢ δὲ λύσις αὕτη δὲν εἶνε ἔργον προχείρου ἀντιλήψεως, ἀλλὰ σκέψεως καὶ βαθείας μελέτης οὐχὶ ἐνός, ἀλλὰ πολλῶν ὄλων τῶν δραμάτων· διότι μόνον οὕτως δύναται νὰ εὐρεθῇ ἢ ἐν τῷ δράματι ἐνυπάρχουσα θρησκευτικὴ ἢ ἠθικὴ ἢ πολιτικὴ ἰδέα ἢ ἐκ τῶν πεποιθήσεων καὶ ἀρχῶν τοῦ ποιητοῦ ἐκπηγάξουσα. Ἄνευ

λοιπόν τοιαύτης ἐργασίας, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ἀριστοφάνης καὶ οἱ πολλοὶ τῶν συγχρόνων θεατῶν ἤθελον ἢ ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσιν, οὔτε οἱ νεώτεροι μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης σπουδῆς καὶ ἐμβριθείας ἐξετέλεσαν, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐκφέρῃ τις ἀσφαλῆ γνώμην περὶ τῶν τοιούτων ἀρχῶν τοῦ Εὐριπίδου. Μία μόνη εἰδήσις, ὅτι ὁ Σωκράτης κατὰ προτίμησιν ἐφοίτα εἰς τὰς παραστάσεις τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου, μαρτυρεῖ ὅτι ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἦτο πᾶν τούναντιον, διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς ἀσφαλίστατος. Καὶ τὰς μὲν κατηγορίας τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐφ' ὧν ἐστήριζαν τὴν περὶ τοῦ Εὐριπίδου κρίσιν τῶν παλαιοῦ καὶ νεώτεροι κριτικοί, λαμπρῶς ἀνεσκεύασεν ὁ κ. Βερναρδάκης. Τὴν δὲ περὶ τῆς δραματικῆς ἀξίας γνώμην τῶν νεωτέρων, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ παρήκμασε καὶ διεφθάρη ἡ δραματικὴ τέχνη, νομίζει ὅτι δὲν δύναται νὰ κρίνῃ τις ἄλλως ἢ ἀκολουθῶν τὸν μόνον ἀσφαλῆ τῶν τοιούτων κριτὴν, τὸν Ἀριστοτέλη. Οὗτος λοιπὸν λέγει περὶ τοῦ Εὐριπίδου ὅτι αἰεὶ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται. » Ἄλλ' ἵνα τοῦτο καταφανῆ, πρέπει νὰ γείνωσιν ἀναλύσεις τῶν δραμάτων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ γενόμενα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀναλύσεις πηγὴν ἔχουσι τὸν Γ. Σλέγγελον, ὁ δὲ Σλέγγελος, ἵνα καταδείξῃ τὴν ὀλίγην κατ' αὐτὸν ἀξίαν τοῦ Εὐριπίδου, παραβαλλομένου πρὸς τοὺς ἄλλους δραματικούς, λαμβάνει μίαν ὑπόθεσιν δραματικὴν, ἣν καὶ οἱ τρεῖς ἐπραγματεύθησαν, καὶ ἀναλύων τὰ τὴν κοινὴν ταύτην ὑπόθεσιν πραγματευόμενα δράματα, τὰς Χοηφόρους τοῦ Αἰσχύλου, καὶ τὰς Ἡλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, ἀποδεικνύει τὴν γνώμην του, ἀναγκάζεται ὁ κ. Βερναρδάκης νὰ ἀναλάβῃ καὶ αὐτὸς τῶν τριῶν τούτων δραμάτων τὴν ἀνάλυσιν. Ἀλλὰ ταύτης προτάσει βιογραφικὰς τινὰς σημειώσεις περὶ Σλεγέλου, ἵνα δ' αὐτῶν ἀποδείξῃ τὰ πάσης ἐπιστήμης ἀλλότρια μυστικὰ ἐλατήρια τῆς τοῦ κριτικοῦ ἐκείνου κατὰ τοῦ Εὐριπίδου καταφοράς. Ἐὰν ταῦτα εἶνε τῶντι ἀληθῆ, ὀφείλει νὰ οἰκτερῇ τις τὴν κριτικὴν, ὅταν ἄλλους θεοὺς λατρεύουσα παρὰ τὴν ἀλήθειαν, κατορθώσῃ γενεὰς ὀλοκλήρους νὰ διατηρῇ ἐν σκότει πλανωμένας. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πάθη καὶ συμφέροντα τῶν ἀνθρώπων εἶνε τόσον ἰσχυρά, ὥστε καθὼς καὶ ἄλλα ἱερώτατα ἐξηυτελίσθησαν εἰς ὑπηρεσίαν αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ τῆς ἀληθείας λάτρις κριτικὴ.

Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Βερναρδάκη ἀνάλυσις τῶν τριῶν δραμάτων πρὸς ἀναίρεσιν τῆς ἐσφαλμένης περὶ αὐτῶν κρίσεως τοῦ Σλεγέλου εἶνε ἄλλο περιφανὲς μέρος τῶν Προλεγομένων. Ὅστις ἀναγνώσῃ αὐτὸ θέλει πεισθῆ ἀδιστακτικῶς εἰς τὴν κρίσιν αὐτοῦ, ὅτι ὄχι τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλὰ

τοῦ Εὐριπίδου ἡ Ἡλέκτρα ὑπερέχει, αὐτὴ δηλ. ἐκείνη ἡ τραγωδία, ἣν ὁ Σλέγγελος καὶ οἱ νεώτεροι κριτικοὶ θεωροῦσιν ὡς τὸ χεῖριστον τῶν ἀρχαίων δραμάτων. Πόσον δὲ ἐντέχνως καταδεικνύει μιὰς ἐκάστης τῶν δύο ἄλλων τὰ τε προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα! Ἐνταῦθα παρενθετικῶς αἰτιολογεῖ καὶ τὰς καινοτομίας τοῦ Εὐριπίδου, τὸν πρόλογον καὶ τὸν θεὸν ἐκ μηχανῆς. Ἀπολύτως δὲν ἐγκρίνει αὐτάς· ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς δραματουργικῆς ἀμυχανίας, ἐν ἣ εὐρέθη ὁ Εὐριπίδης, τὰς θεωρεῖ ὡς ἀναγκασίαν διεξοδόν. Ἡ ὕλη τῆς τραγωδίας ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περιωρισμένη εἰς τοὺς ἀρχαίους μύθους. Τούτους μετεποίησεν ὁ Εὐριπίδης πολλαχῶς, ἵνα τοὺς προσαρμόσῃ πρὸς τὰς θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς αὐτοῦ ἀρχάς· ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο καὶ τελειῶς αὐτοὺς ν' ἀλλοιώσῃ. Ἦτο λοιπὸν ἠναγκασμένος ἐντὸς ἐνὸς δεδομένου μύθου ν' ἀνεύρῃ πολλὰ δραματικὰ ἐλατήρια, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν τῷ ὄντι τραγικόν. Ἐὰν δὲ ἠκολούθει τὴν πεπατημένην δραματουργικὴν τέχνην, ἤθελε δώσῃ εἰς τὸ δράμα μεγίστην ἔκτασιν, ὅσην δὲν ἐπέτρεπεν ὁ διονυσιακὸς ἀγών. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀτοπίας ταύτης ἐπενόησεν ὁ Εὐριπίδης τὸν πρόλογον καὶ τὸν ἐκ τῆς μηχανῆς θεὸν ὡς δραματουργικὴν ἀνάγκην. Ἄν τοῦτο δὲν συμφωνῇ πρὸς τὰς σημερινὰς δραματουργικὰς ἀρχάς, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ τραγικὴ τέχνη ἐξέπεσεν ἐπὶ Εὐριπίδου, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἡ οἰκονομία παρ' αὐτῷ δὲν εἶνε τόσον ἐντέχνος, ὅσον παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, αὐτὸ δηλ. τοῦτο, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης ἔκρινε.

Διὰ τούτων λοιπὸν καὶ δι' ἄλλων ὅσα λέγει περὶ τοῦ λεκτικοῦ τοῦ Εὐριπίδου, ὅπερ οὐδ' αὐτὸ διέφυγε τὴν κατάκρισιν ὡς ἀπᾶδον ἐν πολλοῖς τοῦ λεκτικοῦ τοῦ Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους, ἀποφαίνεται ὁ κ. Βερναρδάκης ὅτι ὁ Εὐριπίδης εἶνε ὁ ἄριστος καὶ δαιμονιώτατος τῶν δραματικῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὅστις οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐθαυμάσθη καὶ ἀπλήστως ἀνεγνώσθη, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, παρ' οἷς αὐτὸς μάλιστα ἐνέπνευσε τοὺς πρὸς τὴν δραματικὴν ποίησιν ὀργῶντας. Ἴνα δὲ φημῶσῃ τὰ στόματα τῶν μικρολόγων καὶ πρὸς τὰς ἀληθεῖς τοῦ Εὐριπίδου ποιητικὰς ἀρετὰς ἀναισθητῶν καὶ ἀπειροκάλων κριτικῶν, παραθέτει ὅσα κριτῆς ἀρμοδιώτατος περὶ αὐτοῦ ἀποφαίνεται, ὁ κορυφαῖος τῶν Γερμανῶν ποιητῶν. «Ὅλοι, λέγει ὁ Γοίθιος πρὸς τὸν Ἐκκερμᾶνον, ὅλοι ὅσοι ἠρνήθησαν εἰς τὸν Εὐριπίδην τὸ ὕψος ἦσαν ἄθλια ὄντα, αὐτοὶ ἀνεπίδεκτοι τοιαύτης ὑψώσεως ἢ ἦσαν ἀγύρτα ἀναίσχυντοι, οἵτινες ἔχοντες ἐνώπιον αὐτῶν κόσμον ἀσθενῆ, ἠθέλησαν νὰ δειξῶσιν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς δοκησιόφου ἀθθαδείας των, ὅτι ἦσαν κάτι πλειότερον τοῦ ὅτι ἦσαν, καθὼς καὶ

πραγματι τὸ κατώρθωσαν» (Eckermann Gespräche mit Göthe, B'. 269). «Εἰς μόνος ἐνόησε, κατ' ἄ εἶδομεν, ἐξακολουθεῖ ὁ Κ. Β. ὅτι ἡ πάγκοι-νος ἐρμηνεία τοῦ Ἀριστοτελικοῦ ὀρισμοῦ τῆς τραγωδίας δὲν ἔχει τὸν κοινὸν νοῦν, καὶ ἤθελε βε-βαιότατα ἀνεύρη τοῦ ἐγκριτοῦ τὸ λάθος τῶν ἐρ-μηνευτῶν, ἐὰν ἦτο ἀρκούντως ἐγκρατὴς τῆς ἐλλη-νικῆς γλώσσης· εἰς μόνος ἐνόησε τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον ποιητὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπος τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, ὁ ποιητὴς τῆς Ἰφιγενείας· εἰς μόνος καὶ ἐνόησε τοὺς αὐθάδεις καὶ δοκασισόφους περιφρονητὰς τοῦ Εὐ-ριπίδου, ὁ Γοίθιος. Διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης τοῦ μεγάλου ποιητοῦ περατοῦμεν ἄσμενοι τὴν περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Εὐριπίδου ἀνάκρισιν ἡμῶν ταύτην. Οἱ Μαρσύαι εὗρον τὴν τιμωρὸν χεῖρα τοῦ Ὀλυμπίου.

(Ἔπεται συνέχεια)

I. ΠΑΝΤΑΖΙΑΗΣ.

Ο ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ

Μυθιστορία Ἰουλίου Κλαρετῆ.—Μετάφρασις Χ. Α.

Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον.

Ὁ γηραιὸς στρατιωτικὸς ἦτο τόσοσ συνειθι-σμένος νὰ βλέπῃ προηγούμενον τοῦ ὀνόματός του τὸν ταπεινὸν ἐκείνον, ἀλλ' ἐντίμως κερδη-θέντα τίτλον τοῦ ταγματάρχου, ὥστε ἡ λέξις *υποψήφιος* ἐνεποίησεν αὐτῷ, ὡς ὅτε ὁ Βουγιάρ τὴν ἀνήγγειλεν πρὸς τὸ πλῆθος ἐν τῇ ὀμηγύρει τοῦ Σαλλύ, αἰσθησιν παράδοξον, σχεδὸν ἀόρι-στον ἐντύπωσιν καθαιρέσεως ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ του. Ὁ *υποψήφιος Βερδιέ!* Ἐμειδία ἐνθυμού-μενος τοὺς φόβους του κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ διαγωνισμοῦ ἐν τῇ Σχολῇ. Ἡ μόνη *υποψήφιο-της*, εἰς ἣν εἶχεν ὑπεβληθῆ ἕως τότε ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ δικαίωματος τοῦ νὰ φέρῃ τὸ ξίφος.

Ὁ *υποψήφιος Βερδιέ!*

Καὶ πρὶν ἢ ἀναγνώσῃ τὸ ἄρθρον, ἀνεγίνω-σκεν, ἐσυλλάβιζεν ἐκ νέου τὰς τρεῖς ἐκείνας λέξεις, αἵτινες τῷ ἐφαίνοντο ὅτι ἐσήμαινον ἄλ-λον ἀνθρώπον, ὅστις ἔφερε μὲν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ὅστις δὲν ἦτο αὐτός ὁ ἴδιος.

Τέλος ἤρχισε τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐφημερίδος, διατρέχων τὴν πρὸς τοὺς ἀναγνώστιας δῆλωσιν ὅπως λάβῃ γνώσιν τοῦ προγράμματος τῆς μι-κρᾶς μαχίμου ἐφημερίδος.

Μὲ ὕφος μεγαλόρρομον καὶ βίαιον ὁ ἄρχισυν-τάκτης τοῦ *Ἐγγέλους τοῦ Μελέρ*, ὁ κύριος ἐκείνος ὁ τὴν προτεραίαν ἀναφανείς, ὁ Σαβουρῶ δὲ Ρεβίλ, ἐδήλου ὅτι ἤρχετο εἰς τὸ διαμέρισμα ὅπως ἀγωνισθῇ τὸν καλὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν

πεινῶντων, τῶν ἀνταρτῶν, ὑπὲρ τοῦ ρακενδύτου καὶ ἐργατικοῦ λαοῦ. Ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ χώραν μία ἐκλογή. Ὁ *Ἐγγέλους* εἶχε τὸν ἰδιαίτερον του ὑποψήφιον. Ἀνελάμβανε νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τοῖς ἀναγνώσταις του τὸν βίον τοῦ ὑποψηφίου τούτου λεπτομερῶς ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ φιλεργίᾳ καὶ τῇ ἀφοσίωσει. Ὁ ὑποψήφιος οὗτος ἦτο ὁ Γκαρούς, ὁ Κλήμης Γκαρούς, τοῦ ὁποίου μόνον τὸ ὄνομα ἤρκει ἀντὶ προγράμμα-τος. Ὅπως πολεμήσῃ δὲ τοὺς ὑποψηφίους, οὓς ἡ εὐπορος τάξις ἤθελεν ἀντιτάξῃ εἰς τὸν ἀπό-στολον ἐκείνον τῶν κοινωνικῶν δικαιωμάτων ὁ *Ἐγγέλους τοῦ Μελέρ*, ἔλεγε, θὰ καθίστατο ἐν ἀνάγκῃ τόσοσ δηκτικὸς καὶ φονικὸς ὡς νὰ ἔφε-ρε τίτλον: *Ἡ Ἐχιδνα τοῦ Φορταίνεβλά*. Ὁ Σαβουρῶ εἶχε προῖδει, φαίνεται, τὸ λογοπαί-γιον τοῦ Γκενώ.

— Κατὰ τοῦ βλέπω, εἶπεν ἀταράχως ὁ ταγματάρχης, ἡ σκιαγραφία τοῦ *υποψηφίου Βερδιέ* δὲν θὰ εἶνε πάρα πολὺ εὐχάριστος.

Ἀνέγνωσε τότε τὴν σκιαγραφίαν ἐκείνην ἀναμμένων νὰ ἴδῃ πικρὰς ἐπικρίσεις τῶν ἀτομι-κῶν του φρονημάτων, ἐπιθέσεις κομματικὰς, διαμφισθητήσεις ἐπὶ τῶν πολιτικῶν του τί-τλων, οἵτινες καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἐφαίνοντο ἀνεπαρκεῖς· πλὴν δὲν ἦτο συνειθισμένος εἰς τὰς ἐντύπους ὕβρεις καὶ διακόψας αἴφνης τὴν ἀνά-γνωσιν ἐγένετο πελιδνὸς καὶ συνέπτυξε μεταξὺ τῶν ἰσχυῶν δακτύλων του τὸ μικρὸν φύλλον.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ἡ Γιλβέρθη.

— Οἱ φαῦλοι! εἶπεν ὁ Βερδιέ, οὗτινος τὸ χεῖλος ἔτρεμεν ἐξ ὀργῆς ὑπὸ τὸν μύστακα.

— Ἡ ἐφημερίς αὐτὴ σ' ἐρεθίζει;

Καὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα διὰ νὰ τὴν λάβῃ.

— Μὴ, μὴ τὴν ἐγγίσῃς! εἶπεν ὁ ταγμα-τάρχης· εἶνε πολὺ ρυπαρὰ!

Ἡγέρθη συστρέφων τὸ ὑπογένειόν του καὶ πικρῆται τὴν ἐφημερίδα, ἧς ὁ ἄνεμος εἶχεν ἤδη ἀνοίξει τὰ φύλλα καὶ ἦτις κατέκειτο σειομένη ἐπὶ τοῦ ὕρου ἐκ τῆς δρόσου ἐδάφους. Πῶς ἦτο δυνατόν ἐνα κομμάτι χαρτὶ νὰ περι-εἶχεν τὴν ἐφημερίδα αὐτή; Τί ἠδύνατό τις ν' ἀναγνώσῃ εἰς αὐτήν; Τί θ' ἀνέγνωσαν ἤδη οἱ πλείστοι τῶν ἐκλογέων οἵτινες τὸν ἤκουσαν χθὲς ἀγορεύοντα εἰς Σαλλύ; . . . Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἔκαμνε τὸν ἀγαθὸν ἐκείνον ἀνθρώπον νὰ ἐρυ-θρίᾳ. Εἰς ἐν ἄρθρον ἀνυπόγραφον ἐπιτηδείως ἐχλευάζετο πᾶν ὅτι ὁ ταγματάρχης εἶχε πρά-ξει ἄλλοτε. Διεκωμωδεῖτο ὀλόκληρος ὁ βίος του. Δὲν ἤρχοντο εἰς τὸν μῦθον, εἰς τὴν συκο-φαντίαν περὶ τοῦ στρατοδικείου τῆς Γκέλμας· προσεπάθουν—τίς θὰ τὸ ἐπίστευε!— νὰ κατα-στήσωσι κωμικὴν καὶ αὐτὴν τὴν πρᾶξιν τῆς διασώσεως τῶν ἐν Μεῶν ἐργατῶν καὶ ἡ ἀφοσί-ωσις τοῦ στρατιωτικοῦ ἐγένετο ἀντικείμενον βα-